

ՍԵՊԱԳՐԱԿԱՆ

ՆՈՐԱԳԻՆՏ

ՈՐՈՐԾՆԵՆ ՍԵՊԱԳՐԱՆ ՈՐՁՈՆԵՐՈՒԹԻՒՆԷՐ

Ա. ՇԱՐԿԱՐԳԻ

Երբ 1900 տարին մեր Les inscriptions cunéiformes urartiques երկասիրութիւնը հրատարակեցինք, անոր մէջ ըսինք՝ թէ մեր այս ազգային չքնաղ յիշատակարանաց գիտնորու շարքն ստակաւին վերջացած չէին: Այն ժամանակէն մինչև ցայսօր՝ որչափ կարող եղանք որոնել, Գերմանիոյ, Անգղիոյ եւ Գաղղիոյ մէջ եղած հրատարակութիւններէն եօթն նորագիտութիւններն սեպագիր արձանագրութիւնք մեղի ծանօթացան, զստնք Ուրարտուայ թագաւորաց օմանք եւ մէկ արքայիկի մը կը պարտինք:

Այս նորեկ արձանագրութեանց արժէքն արդարեւ մծե են՝ քաղաքական, քաղաքային, կրօնական եւ ուստական նիւթոց նկատմամբ, զորոնք կը պարունակեն: Որովհետեւ այս արձանագրութիւններն՝ վերոյիշեալ երկասիրութեան մէջ գտնուածներուն ըստ նիւթոց շարունակութիւններն պէտք է որ ըլլան, մնաք աւնոց պատշաճ նոր թիւեր գրինք ըստ դասակարգութեանց՝ որոնք նոյն երկասիրութեան մէջ կը տեսնուին:

Այս նոր թարգմանութեանցս մէջ՝ այն բառերը միայն լեզուագիտական համամասութեամբք ի վեր հանեցինք, որոնք այս առաջին անգամ մեղի ծանօթացան: Թողութիւնք ապա այն ամէն բառերու գիտական համամասութիւնները, որոնք յիշեալ երկասիրութեան բառարանին մէջ կը գտնուին արդէն:

Յուսմք թէ ազգայնք սիրով պիտ' որ ընդունին այս նորեկ չարքնական ժառանգութիւնները:

ՅՈՒՆԻՍԿՈՒԼ Վ. ՄԱՆՏԼԱՅԵԱՆ

18. AA.

Ին Արձանագրութիւն Զաղաքային Կարգաւորութեանց

Միջնուայ Ա. (Ք. ա. իրք 800 - 780):

Երբ-մէջ Կ-չէ:

1. (AN) Hal+di-ni-ni
(ածք) Շնորհիւ-Քաղաքական

2. us+ma-a-si-ni
մեծագորաց

3. [(DIS)] Mi-nu-'u-a-[s]
[[այր]] Միւնուս

4. [(DIS)] Is+pu-u-i-ni+hi-ni-[s]
[[այր]] Իսպուինեայ-որդի,

5. a-da i-nu-ka-ni
աւե. բնակութեանց

6. e-ši-ni-ni (DU) KUR+RA
դարձանագրութիւն, (Նի) երկարաց

7. ar-gi-bi-ni ti-ni
դարձեցինս՝ կարգաւորեաց՝

8. (DIS) Mi-nu-a pi+[li]-i
[[այր]] Միւնուայ զարձանագրութիւն

9. a-is-ti-bi' XX. II KAP'
կանգնեցի Բ. Բ. կապճք:

Երբ-մէջ Կ-չէ:

1. [(DIS) Mi]-nu-a-s
[[այր]] Մի'նուս

2. a-da a-lu-s
աւե. սրբք

3. i-ni pu-lu-ši
այսք փորելոյ

4. e-ši-i-ni
արձանագրութեան

5. šu-u-i du+li-e
չլինուածն քանդէ,

6. tu-ri-ni-ni
քանդակաց-պաշտպանք

7. (AN) Hal+di-s
(չիք) Քաղաք,

8. (AN) IM (AN) UT
(չիք) Տէկարաւ Ե- (չիք) Ուրդիւի

9. ma-ni ar-mu-zi
զեա հարուածեացեն,

1 ճշդութեամբ «չիւր», այս է 'չիւր ստացուածոյ', թիւք. չէ՛ծծի՛թ:

2 Հմմտէ իրեաց հետ՝ ուրբարեհի եւ քաղաքի թիւ արմատական եւ թիւ ձեւական տարբերք:

3 Հմմտէ զարմատական ընդ յն. չի-ծ-դ-յա 'յարգարեւ, կարգեւ, կարգաւորեւ':

4 Հմմտէ յն. խոյն 'բարձրագոյն, ցանկ',

5 Ուտեն նորանեւ զազգաւորագիր մէ կոչ, որ մաս սամբ եւ իմ ասմերան AMMATU 'կանգուն, ճիշդ, նշանակաւոր' զազգաւորագիր կը նմանի:

10. ZĒR. ZĒRĪ: AN+[UT] pi-ni³
դսբուհան յա[բեւէ] արկանիցեն:

ԵՍՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

Արձանագրութեան միայն յետոյ կողմն
Հուլայ հաւաքածոյից մէջ ունի թիւ ԻԲ,
ի JA, 3e Série, 1840, t. IX, pl. V, եւ ի
հաւաքածոյ Սէյայ¹ թիւ ԻԵ, ի JRAS, 1882
October, pp. 535—536. Իսկ մեր հաւաքա-
ծոյից մէջ ունի թիւ 17, զոր տես ի գիրս
Les inscriptions cunéiformes urartiques,
էջ 55, վեներտիկ, 1900: — Գերման Ուսու-
ցիւն Կ. Փ. Լէման թէ յառաջը եւ թէ յետոյ
կողմերը հրատարակեց ի ZDMG, հտր. 58,
յէջ 817—819, յամի 1904:

Վանայ հիւսիսայ արեւելակողմէ՝ իբր 9 քի-
լոմետր հեռաւորութեամբ, նոյն քաղաքին եւ
վարագ լեռան մէջոնցը, Սիքթէ գիւղոյն եկե-
ղեցւոյն դրան վերեւը՝ պատին հիւսուած քարի
մը վրայ տեսն արձանագրութեան միայն յե-
տոյ կողմը Հուլց եւ Հ. Ռասսամ եւ այնպէս ալ
զայն ընդօրինակեցին: Ըստ այսմ հրատարակեց
թարգմանելով (⁶) Ուսուցչական Սէյա: Սա-
կայն 1895 տարին Կորդուսցիք այն եկեղեցին
կործանած ըլլալովն, երբ Կ. Փ. Լէման Ու-
սուցիւն 1898 Հոկտեմբերի 17ին նոյն գիւղը
զնայ, փրատակաց մէջ գտաւ նոյն քարը, որուն
երկու երեսաց վրայ փորագրեալ էր արձանա-
գրութիւնն՝ կատարեալ ամբողջութեամբ:

Ըստ այսմ, նկատի եւս առնելով արձա-
նագրութեան բուն նիւթերը, մեր նախկին հա-
ւաքածոյից մէջ թիւ 17 պակասաւոր արձանա-
գրութիւնը կը ընթերց, եւ կու տանք անոր
18. AA. Թիւը, դասակարգելով զայն պատ-
շաճօրէն՝ ըստ նիւթոցն՝ ի քաղաքային արձանա-
գրութիւնս:

85. A.

2^a Պատմական Արձանագրութիւն

Ռուշաուտ Ա. (Ք. ա. իբր 730—714):

.....

9. . . e-qi (?) lu-u-ta (?) gis an u-bi-lu-u-ni
բերեալ-էին:

¹ Ս. յայտն պէտք է կարգաւ աստէն գտնուած գա-
ղափարագիրը, զոր Սէյա ուսուցչական «Գ. Գ. անգամ»
կարգադրած էր, որում հիշուած է ինք եւ անք յարանա-
գրութիւնս թիւ 19, սիւն Ը, տող 16, եւ թիւ 49, տող 22:
² Հմմտն յն. «նոյն կործանել», յորմէ եւ «որդանել»,
զորարք հայերէնի «նոյն համման»:

10. te-ir-du SAB-MEŠ ana [ALU]
Խաղաղին զօրքն զէպ ի [քաղաքն]
Mu-sa-sir¹
Մուսամիրայ

11. (DIS) Ur-za-na³ ŠAR EMI . . ina
(այր) Ուրզանա՝ արքայ Ժողովրդոց . . ի
bit-ili ina pâni-ya e-li-[ma]
տան-աստուածոյ առաջի-իմ՝ հկն:

12. [a]-di (MÂT) Aššur . . (AN)
Միշէւ (երկիր) Ասորեստան . . (գիւղ)
Hal+di-a EN IG-MEŠ šu-til
Քաղղիա՝ Տէրն զոյրութեանց, ետ-եղանել:
LU-tu
Աւին

13. . . še-ni-MEŠ ina lib-[bi]-šu DU-[ku]
. անգէն: Գնացեալ-էին
(DIS) Ur-za-na-a zu-qu-ti
(այր) Ուրզանա եւ հետեւակազորն՝

14. e-mu-qi (DIS) Ur-za-na-a ana še-ki
սպայք (այր) Ուրզանայ, առ-ի մատու-
ka-ia-na-a
ցանել պաշտօն

15. i-na bi-it (AN) Hal+di-a ana-ku (DIS)
ի տան (գիւղ) Քաղղիայ, ես՝ (այր)
Ru-ša-s³
Ռուշաս,

16. a-di ša-di-e (MÂT) Aššur
միշէւ ի-լեբին (երկիր) Ասորեստանի
ki-ma . . a-tu a-ta-la-ka
իբրու յառաւ-խաղաղի:

17. [di]-ik-tam [KAK] (DIS) Ur-za-na-a
նախճիրս [գործեցի] (այր) Ուրզանայ (եւ-)
ina qa-ti LU
զինուանել կալայ:

18. [al]-ti-š³ ina maš-ka-ni-šu šarrû-ti
եղի-ղնա ի տեղւոյ-իւրում. Թաղաւոր⁴
aštak[an]
կացուցի շն:

¹ Յն մեր վերջինը պիտուր հաւաքածոյից մէջ՝
էջ 466:

² Յն անգէն՝ էջ 467:

³ Աստէն Թաղաւորն իւր անունն ուրարտան ձեւով
կը գրէ. «միշէւ ի տող 12՝ Ասորեստանից անցնէ հա-
մանայն» Ուրարտուայ Եւրոպայի դից անունը Haldia (ուլ):

⁴ Կը գրէ՝ փոխանակ Haldia բնիկ ձեւով:
⁵ Ճշգրտութեամբ՝ «ի Թաղաւորութիւնս»:

19. [XV Ū]ME ina lib-bi (ALU) Mu-ša-sir
[փե ա]ւուրս Ի (քղք) Մուճաճիր
a-tu-[šub]
կացի.

20. NIKÊ-MEŠ pa-ni tap-pu-tu (ALU)
զոհո առաջի հասարակութեան (քղք)
Mu-ša-sir a-ti-di-[in]
Մուճաճիրայ մատուցի:

21. (DU) UN-MEŠ ina lib-bi (ALU)
[մարդիկ] Մարդիկ՝ որ Ի (քղք)
Mu-ša-sir a-di
Մուճաճիր մինչեւ ,

22. [ba]-a-na ina UT-MÊ ana nap-tan e-ru-bu
տոն փ առ-որեայ Ի տոնել քնացին:
ana-ku (DIS) Ru-[ša-s]
ես (այլ) Ռու[շաս]

23. [ina pa-ni] ša (AN) Ḫal+di-a RE'U
[առաջի-երեսաց] (քղք) Քաղդիայ՝ հովիւ
ki-e-nu [ša UN-MEŠ]
հաւատարիմ [մարդկան]

24. ana-ku (AN) Ḫal+di-a Ê qa-aš-
ե-թա: (քղք) Քաղդիա զտունն¹ սուբ-
si-pu a...
արացեւ :

25. [tu]-qu-un-tu (AN) Ḫal+di-a li-tu da-
Յաղճութեամբ՝ (քղք) Քաղդիա այժ, զո-
[na-nu]
րութիւն

26. [mil]-ka-tu iddin-na ina lib-bi
եւ թագաւորութիւն շնորհեցէ, Ի մէջ
šanāti-ya ana MÂT URDHU:
ամաց-իմաց յ աշխարհին Ռարբուայ
ir-ti-[di]
ընթացայ ,

27. [lu]-u-si-iq AN-MEŠ iddin-nu-ni
զոհո մատուցի: Ատուածք շնորհեցեն
UT-MEŠ šu hidāti
աւուրս Ինդութեան

28. [ana Ê]-li UT-MEŠ ha-du-ti
[տանն] եւ աւուրս զնձութեան :

¹ Այս է "զատման, Մուճաճիր" որ Քաղդիի
նուիրեալ էր. եւ հասարակ էր ուրարտեան ժողովրդոց:
² Այս գագաթադիրը կը փորայցուի նաեւ հնա-
կանայէն BUR-BUR, եւ կը նշանակէ եւս "Ա.թագ, աշխարհ":

ԵՆՆՈՐՈՒԹԻՒՆՔ

Արձանագրութիւնս յօրինեալ է Ի լեզու
Ասորեստանեայց :

Գերման Ուսուցիչն Կ. Փ. Լէման՝ սեպա-
գիր արձանագրութեան պատկերը հրատարա-
կեց Ի ZDMG, հար. 58ր, էջ 834, յամի
1904. սակայն նոյնին տառաշրջութիւնը եւ
թարգմանութիւնը կանխաւ հրատարակած էր
Ի ZIE, հար. 32, էջք 434—435, յամի 1900:
— Անգղիացի Ուսուցչապետն Սէյս սակ տա-
ռաշրջութիւնը եւ թարգմանութիւնը հրա-
տարկեց Ի JRAS, July 1906, էջք 625
— 627.

Արձանագրութեան քարն հարթ կոթող
մըն է երկէջ. սակայն երկու էջերու վրայ ալ
սեպագրութիւնքն՝ գլխին սկսեալ, մեծաւ մա-
սամբ կամ՝ եղծեալ են եւ կամ՝ անթիւննդի
կը մնան: Առաջին էջն՝ որ հիւսիսարդմանն է,
վերջգրեալ սորեստանեան լեզուաւ արձանա-
գրութեան բնագիրը կը բովանդակէ, որոյ եր-
կայնութիւնն է մօտ 0.980: Երկրորդ էջն՝ որ
հարաւարդմըն կը նայի, մեր հաւաքածոյից
թիւ 35. A. Ե ուրարտեան լեզուաւ հետեւեալ
արձանագրութեան բնագիրը ունի. ստոր եր-
կայնութիւնն է մօտ 1.033:

Այս երկու արձանագրութիւնք՝ թէ՛ բա-
նից յօրինուածոց են թէ՛ նիւթոց առատութեան
կողմանէ իրերաց նման չեն: Ասորեստանեան
լեզուաւ գրուած վերջգրեալ արձանագրու-
թիւնն՝ պատմական նիւթոց նկատմամբ՝ կարի
երեւելի է քան ուրարտեան լեզուաւ փորա-
գրուած արձանագրութիւնն:

Կրկին արձանագրութեանցս հարթ կո-
թողն կանգնուած կը տեսնուի ցայսօր Կորդուաց
աշխարհին հարաւարդմը, 1¹/₂ քիլոմետր
ուր՝ զէպ յարեւելք՝ Թաքսուսու գիւղակէն, որ
նոյնպէս զէպ յարեւելք՝ Սիտէք (կամ Սի-
սիքան, կամ Սիտաքա) գիւղէն 4 քիլոմետր
հեռու է:

Ուռշաս Ա. այսպիսի կրկին արձանագրու-
թիւն կանգնելով՝ յայտնադէս խաղափրիս եւ
Միւնուս Ա. թագաւորաց նմանիչ ուղած էր:
(Տես մեր Les inscriptions cunéiformes urar-
tiques երկափրութեան մէջ թիւ 2 եւ 45
արձանագրութիւնները եւ Ի ստորեւ ծանօթու-
թիւնները):

Արձանագրութեանցս հարթ կոթողը գտան
Ա. Պէլլէ եւ Կ. Փ. Լէման գերման Ուսուցիչ-
ներն՝ յամի Տեառն 1899:

35. A. a.

Յո Պատմական Արձանագրութիւն

Ռուսաստ. Ա. (Բ. ա. իրք 730-714):

.....

9. . . e-i-ši ALU Ar-di-ni di-ḫa¹

..... զբաղւածն Արդինեայ՝ յերկու-մա-

ba-la-a²

սունս՝ յերկիր-կործանեցի.

10. [(AN) Ḫal+di-s ti-a+hi-i e-se³ su-ši-ni-

[(դէք) Բաղդիս փչեաց զգիւշա-

e-se li-e

կան վայրս.

11. a-se (MULU) ['a-]se ALU

..... զարբաւն (մարդիկ) մարդկան քաղա-

քին Արդինեայ.

Ar-di-ni

12. ['U-]la-di te-ru-ni (DIS) Ur-za-na-s

Ողբանգը՝ կանգնեաց (այր) Ռւրզանաս

Ê+PARAKKU⁶

զառնարն

13. . . . -ki ma-a (MULU) ŠAB+GIS+

..... նոցա՝ (մարդիկ) զինուորք +

BAN⁶ (MÂT) Assur-ni-e-di⁷ (AN)

աղեղնուորք (երկիր) Ասորեստանեայց. (դէք)

Ḫal+di-s

Բաղդիս

14. . . me-e a-ru-ni a-sa-di . . (?) -ši

..... զայն կանգնեաց ի սրբարանս.

za+du⁸-u-ni

շինեաց.

15. [us-]ta-di MÂT Assur-ni-e-di⁷ (DU)

Արշաւեալ յերկրին Ասորեստանեայց (դաս)

a-ši-MEŠ a-li-e

ձիււորք համայնիք.

¹ Հմմտ. յ. ծղձա՝ յերկու մասու. նս., թ ու. ի թ է այ՝ քաղաքն զնստկով կամ պատուարաւ երկուքն կը բաժնուէր:

² Հմմտ. յ. βάλ-λω 'յերկիր-կործանեմ':

³ Բազմաթեալ բառ. հմմտ. ա) tiā+ti, յ. ծղ, նիսիթ նիսիթիւն, քաժանման զաղափարով. — բ) ḫieat, յ. օչիւղ 'նեղքեմ', հերմ. մ.⁴

⁵ Այս է 'զաղափարեք, քեզ' աղբիւրք:

⁶ Աղբային արձանագրութեանց մէջ նոր գաղափարաբեր մը:

⁷ Նոյնպէս:

⁸ Եւ. — Լ. Assurnis 'Ասորեստանեայ':

16. . . . NIRU¹ ru-a-ri² ku-ri³ gu-nu-si-ni-[e]

... ի Էնյ ազատեցի մարտի. զարեւոյժիկս:

17. [(AN) Ḫal+di-]ni-ni ba-'u-si-i-ni 'u-

[(ածք) Աս. Բաղդիսեան կարողս պա-

la-a-di

զատեցով՝

18. [ku]-ri-e+da za+as-gu-'u-bi (DIS)

պատերազմաւ կենդանւոյն-կալոյ (այր)

Ur-za-na-ni

զՌւրզանաս,

19. [e-ū] ALU Ar-di-ni-i pa-ru-'u-bi a-'u-

[եւ] ի քաղաքն Արդինեայ բերի ի վե-

du-i . . .

բոյ-շոյոյ՝ . . .

20. . . 'a-al+du-bi te-ru-'u-bi ma-a-ni-

.. (այլուք)-փոխարէքցի: Կանգնեցի ի նմա

ni e-ši-[ni]

արձանագրութիւն:

21. . . na-ni XV UT+MÊ ALU Ar-di-

..... Ժե աւուրս ի քաղաքին Արդի-

ni ma-nu-di⁵ a-li-e

նեայ մնացեալ, զամենայն

22. [UT+MÊ] za+du-'u-bi PAR ALU

[աւուրս] շինեցի, զբովանդակ քա-

Ar-di-ni-e a-ru-'u-[bi]

զարն Արդինեայ կանգնեցի

23. . . UT+MÊ su-i-ni-ni a-si+hi-ni⁷

ի . . . աւուրս: Ոչխարներս⁶ վասն-սրբա-

as-du . . .

բանի-որդոց⁷ հաստատեցի . . .

24. . . DU-ni(?) e is-te-di (DIS) Ru-ša-ni

.. վասն-գասուն այնորիկ (այր) Ռուշանի

(AN) Ḫal+di-e-[i]

(դէք) ի պատիւ-Բաղդեայ:

¹ Նոր գաղափարաբեր մ'ալ:

² Հմմտ. յ. արմաղ ճն-օղա 'փրկեմ, ազատեմ':

³ Հմմտ. հ. կոիւ, զոռ-ալ:

⁴ Անտարակոյս կապաւանս Երովան վրայն (ան-ընկել):

⁵ Հմմտ. հ. մալմ, լա. man-օ 'մեամ':

⁶ Այս է՝ սխալի մի բոլ առնի:

⁷ Բաղդիսեալ նոր բառ մը. անտարակոյս մեհնի մէջ պաշտօն մը վարդերն այսպէս կը կոչուէին:

25. . . -na DU-š-i-e mu-ši¹ (DU) UN-

վարդեցի գաւառ նուագածու (գաւ) ա-
MEŠ (AN) Hal+di-[ni-ni]
բանց (ածբ) է պատու-բարդիսանց

26. [ba-]u-si-ni a-se-e gu-nu-u-se 'u-i
կարդաց է սրբարանս ցեղից ու
gu-nu-u-se
ցեղից

27. . . di(?)-ra-ši ya-bi² a-ru-me-e³
[ի սրահս] եփեցին նիւթ ա-համեմարս
(AN) Hal+di-i-[e]
(շիբ) վան-բարդիս:

28. [a-]se-e ar-di-se
վան-սրբարանաց է պաշտամուն-խորհրդաց
pi-su-u-se su-ši-na . . .
պիտուս է շինից . . .

29. [pa-ru-]e i-ni+li nu-ul+du-li⁴
[բերեցին] յայտ-տեղւոյ, է բաց-տանալ
MĀT Lu-lu-i-ni-[e]
զերկերն Լուլուսացաց:

30. zi+el+du-bi ar-tu-me⁵ AN-MEŠ-se
Բաշեցի է Բոր-համեման տառածոց
pi-su-u-[se]
պիտուս:

31. [a-]si+da UT-MĒ-MEŠ pi-su-
Սրբարանաց է զինակս գաւառ⁶ պիտու-
si-ni e-ti-bi⁷ is-tu-bi
սաց սովորեցուցի հաստատեցի:

32. . . a-li-e-di-ni (ŠAL) mat-ḫi-ni ḫa-
. . . այլազեանց (կի) զաղջուին է իրախ-
ra-ri⁸ te-ra-gi⁹
արուեստս պարսպեցուցի:

¹ Հմմտ է յն. μουσι-κός ծ նուագածու:

² Հմմտ է չյ. նի-նի¹. յն. նի-նի² 'եփեմ':

³ Հմմտ է յն. ἄριστος 'նիւթ համեմար':

⁴ Անգլո-լատինէ 'սրբարանաց' բառ-
ա) nūl. = լու. nūl-lum 'սրբիւ', — բ) du-li. որպէս
առաջին մասնի դնեմք, ե-դ-ի բառերու մէջ կը տեսնուի.
— լի բացակայ ձեւ մ'է:

⁵ Հմմտ է յն. ἄριστος 'համեմար':

⁶ Այս է գաւառ տեղի:

⁷ Հմմտ է յն. ἔδω-ξω 'սովորեցուցանեմ':

⁸ Բաղադրեալ բառ. ա) ἄρι-տ. հմմտ է չյ. իրախ.
յն. ἄρι-տ. 'սրբիւ', գեղ. — բ) -ari. որպէս առ. aris.
հմմտ է չյ. ar-ri-նիւտ, լու. aris 'արուեստ':

⁹ Հմմտ է յն. τερα-γία 'պարսպեցուցանեմ':

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆԷ

Վերոյիշեալ գերման Ուսուցիչն Կ. Փ. Լէ-
ման¹ ուրարտեան լեզուաւ մեր թիւ. 35. Ա. Բ.
արձանագրութեանս սեպագիր բնագրին պատ-
կերը հրատարակեց ի ZDMG, հար. 58դ,
էջ 835, յամի 1904. նոյնին տառաշրջութիւնը
եւ ի հորձ թարգմանութիւնը արդեն կանխաւ
հրատարակած էր ի ZE, հար. 32, էջ 434—
435, յամի 1900. — Անգլիացի Ուսուցչա-
պետն Սէյս սոսկ տառաշրջութիւնը եւ նշանէն է
հորձ թարգմանութիւնը հրատարակեց ի JRAS,
1906, July, էջ 627—629.

Միւս այլ ծանօթութիւններ տես ի վեր
մանր թիւ. 35. Ա. արձանագրութեան ներքեւ:

35. AA.

(Պատմական)

Նամակ Ուրարտայ

Դշխանին Մոմածիթայ (Հ. ա. իր 730—714):

1. Tuppi Ur-za-na

Նամակ Ուրարտայ

2. a-na (amil) nagir ekalli

աւ (այր) հաղարտեան պալատի:

3. lu šulmu-(mu) a-na ka-[ša]

Ողջն էք:

4. ša taš-pur-an-ni

Ջրիւն զերեցեղ ին,

5. ma-a šarru (mât) Uraṭa-a-a

այսինքն է՝ «արքայն (երկիր) Ուրարտայ»

6. a-di (amil) e-muq-gi-šu

հանգերձ (արք) զարք-իւրոյց՝

7. kar-ka-te-e i-lak

միթ է աւ իւր պայ.

8. ma-a a-a-ka ū-šab

արգեզ ուր էջե նա:

9. (amil) Bêl paḫâti ša (âl) U-a-si

(այր) Շահպետն (քիչ) Ուսիայ

10. (amil) Bêl paḫâti ša qa-ni (mât)

եւ (այր) շահպետն երկրին (երկիր)

U-ka-a-a

Ուկայ

¹ Մոմածիթ, այս է՝ Մոկայ պալատի. Այս անունը
կը գտնուի Վերին Կիւրուքի քաղաքին:

11. i-tal-ku-u-ni dul-lu

էկին, աղթոն¹

12. ina bīt-ili e-pu-šu

ի տան-աստուածոյ՝ արարին:

13. i-da-bu-ub ma-a šarru

նա-աստեւ. "Աղբոյն"

14. i-lak ina (ál) U-a-si ú-šab

գալոց-է. յ. (քղք) Ուսասի է նա.

15. ma-a (amil) paḫāti uḫ-ḫu-ru

թոյս (արք) շահագլխի անագանին.

i-la-ku-ni

նա-կու-նի գալոց են:

16. ina (ál) Mu-ša-sir

ի (քղք) Մուսասիր

17. du-lu e-pu-šu

աղթոն արարին:

18. ša taš-pur-an-ni

Ջոր-ինչ (ն) քրեցեբ:

19. ma-a ša la-pi-i

այսինքն թէ Սաւանց-հասանութեան

20. ša šarri me-me-ni

արքայի ոչ-դք

21. emúqé-šu ina dul-li

վան-այոց բարեպաշտութեանց

22. lu la ú-ba-la

դորս (չ) անիցէն.

23. ki-i šar (mát) Aš-sur^{ki}

յորթամ արքայի (երկիր) Ասորեստանեայց

24. i-lik-an-ni ak-tal-šu-u

էկն, զիկ արգելի՞ զնա.

25. ša e-pu-šu-ni e-tap-ša

դոր-ինչ արար նա, առնէ եւ նա.

26. ú an-ni-u a-ki-e

յայնթամ զնա որով-օրինակաւ

27. lak-la-šu

արգելից եւ:

¹ Կամ "կրօնական գործոն", գլղ. dévotions, բարեպաշտութիւնք:² Ինչ-ի անի տանարին քաղցիւնի, որ Մուսասիր քաղաքին մէջ էր:³ Բրահմէ են աքթա. 9-11 աստիւտն մէջ անկար-կուտն երկու շահագլխին, թէ 15-դ աստիւտն մէջ յիշուած շահագլխի:

ԵՄԵՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

Մեր թիւ 35. AA. արձանագրութիւն սեպագիր նամակ մըն է, որ նախ հրատարակեցաւ ի V. R., 54, թիւ 1, զոր եւ Անգղիացին Հարրըր հրատարակեց յիւր Letters, թիւ 409: Թարգմանեց զայն նախ՝ Գոմփնիկեան Հարց Կարգէն Հ. Հալլ ի Recueil des travaux relatifs à la philologie et assyriennes, հոր. թ. էջք 63—64, եւ յետոյ փր. Թիւրյոյ-Տանթէն ի Lettre de Sargon au dieu Assur (Une relation de la huitième campagne de Sargon), էջք ԺԲ—ԺԳ, որում կը հետեւինք մերք:

Հարրըր ի Letters, թիւ 380, եւ Վան-Կէլտերն ի BA., IV, էջ 521, թիւ VIII, Ասորրիշնուս անուն անձի մը սեպագիր մէկ նամակը հրատարակեցին: Սոյն այս անձն՝ հասանականօրէն Կորդուաց հարաւակողմը Ամատիա քաղաքին կուսական էր, որ նոյն նամակաւ նիւնուէր պաշտան կը ծանուցանէր՝ թէ Ուրարտայ զորացմէ երկու գունդ դէպ ի Մուսասիր շուեցին, եւ թէ այս գունդերէն մին 3000 զինուորէ կը բաղկանար:

38. A. g.

1^u Արձանագրութիւն Բաղաքային Կարգադրութեանց

Արգիստեայ Բ. (Ր. ա. 714—հըք 685):

1. [(DIS) Ar-]gis-[ti-]s
[(այր) Ար]գիս[տի]ս¹
2. (DIS) Ru-ša + ḫi-ni-s
(այր) Ռուշասու-որգի,
3. BANŪ¹ ti-ma² ku-lu³
շինեաց՝ վան-² արժէգնոցն Նուազեալ
4. i-nu-ka-a-ni
քնակութեանց՝
5. e-ši-ni-ni
արձանագրութիւն:
6. (DIS) Gi-lu-ra-a-ni-e
(այր) Գիլուրանեայ
7. KIŠTU-ni-ka-i
անասուն-վանն՝ որ

¹ Նորեկ զազմաբարդի մ'ալ:² Հմմտէ յն. ցիւղ արժէգիւք, գինք:³ Հմմտէ յն. քոնոս կարեալ, կրճատ:

8. pa-ri (DIS) Is-pi-li-ni
ի դաստակերի¹ (այբ) Իսպիլինայ
9. (DIS) Ba-tu² + hi-ni-ni
(այբ) Բատուսայ-որդի,
10. GIS + NU + SAR³. ni-di .
պարտիզանայ
11. IX. C. L.
Թ. Ճ. Ե.

ՆԱՆՈՐՈՒԹԻՒՆԵ

Արձանագրութիւնս՝ լայնութեամբ մետր 0,25, եւ երկայնութեամբ մետր 0,51, քարի մը վրայ փորագրեալ ըլլալով, Վանայ Հայկա-վանք եկեղեցւոյն մօտ՝ խրամի մը քով՝ վաղ ժամանակաւ գտած էր զայն Համարձգում ոմն անուն: Սորա օրդին՝ Յակոբ Համարձգումեան՝ Վանայ մէջ ամբիկացի քարոզչաց դպրոցի ուսուցիչը, տարին երեք ետքը զայն իւր տանը մէջ գտած ըլլալով, գերմանացի ստուրագէտ (այլ ոչ ուրարտագէտ) Կ. Փ. Լէման Ուսուցչին հաշորդած է 1899 տարին: Իսկ այս վերջինս՝ վերջերեալ արձանագրութիւնը 1904 տարին հրատարակեց ի ZDMG, ի հար.ի 58, յէջն 815—817: Միւս կողմանէ՝ Եդնպէս ասուրագէտ (եւ ոչ ուրարտագէտ) Ուսուցչական Սէյս Եդն արձանագրութեան իւր հաւաքածոյից մէջ 21. Թիւը տալով՝ հրատարակեց զայն ի JRAS, July 1906, էջ 632:

Սա կ'ընէ անդին՝ թէ « երկու տարի առաջ Dr. Rendell Harris արձանագրութեան լուսանկար պատկերը, իրեն իստրած էր. սակայն ինքն՝ ինչպէս ուրիշ առիթներու մէջ սովոր էր, այս անգամ ալ արձանագրութեան մէջ ինքեակամ փոփոխութիւն եւ անձաջ յաւելումն ընելէ չէ քաշուած. թող թէ ըրած թարգմանութիւնն եւս ի կարծի դասելով՝ ըստ միտս եւ ըստ կամս կը կատարէ իրրեւ զստալն:

68. AA.

Ին Արձանագրութիւն Սրոնական Շինութեանց

Ռուշասայ Բ. (Ջ. Խ. Խրք 685—675):

1. (AN) Hal + di-e EN i-ni
(դէբ) Ի պատիւ-Քաղաքայ Տեառն զայս

¹ Հիշութեամբ՝ «ի փնակն:

² Եւ. «ալ. Batus = Բ. Βάτος «մորենի. Թափ փշւոյց:

³ Եւ Գործածոյ պաշտօնագիրքը՝ ըստ ուսման գրութեան՝ պէտք էր ըլլար NU + GIS + SAR. ուստի՝

Ê + BARA (DIS) Ru-ša-s
Տուս + Բազնի (այբ) Ռուշաս՝

2. (DIS) Ar-gis-ti + hi-ni-s si-di is-tu-ni
(այբ) Արգիստայ-որդի, վերտին կանգնեաց,
(AN) Hal + di-ni-ni
(ածք) Ի փառս-Քաղաքեանց

3. us + ma-si-ni (DIS) Ru-ša-s (DIS) Ar-
մեւագրաց (այբ) Ռուշաս՝ (այբ) Ար-
gis-te + hi-ni-s
դիստեայ-որդի,

4. a-da qar-bi sal-zi² ma-nu-u i-zi-e-i³
ասէ. քարամբ սալեղեօք մանուսքը դերկին

5. is-ti-ni si-da² u-ri su-ki⁴ (AN)
Նարա շըլպատանցի. շինեցի շնն (դէբ)
Hal + di-e⁵
Քաղաքի.

6. u-mas⁶ du-du-ni⁷ i-e-s si-di is-tu-bi
զարմալեւս եւ վերտին կանգնեցի.

7. te-ru-bi ti-ni (DIS) Ru-ša-a-i ALU +
սահմանեցի անուն (այբ) «Ռուշասայ քաղա-
TUR
քիկն:

8. (DIS) Ru-ša-as (DIS) Ar-gis-te + hi-ni-s
(այբ) Ռուշաս՝ (այբ) Արգիստայ-որդի,
ա-
սա.

9. a-lu-s i-ni DUP + TE tu-li-e
որ-ոք զայս արձանագրութեան քար բառնայ.
a-lu-s
որ-ոք

ուրարտացի դիւն եւ կամ՝ ժողովարարն ասալին երկու տարեաց մէջ տեղափոխութիւն գործած է:

¹ Եւ քաղաքագիր մ'ալ՝ մեր հաւաքածոյին մէջ զետեղել:

² Եւ մական բառ. հմմտէ sal- չոր. սալ՝ հարթ, հարթեալ քար. -zi = «եղին, ակառ», տես ցն-իւ-zi մեր զշխուսը հաւաքածոյից բառարանին մէջ: Եւ ինչ sal- փոխն (որ եւ բառ) առի ձայնագիր, զոր՝ երբ նոր շէնարարի՝ մեր յիշեալ հաւաքածոյից հեղարանին մէջ զետեղել պետք է:

³ Հմմտէ հ.յ. ամու. ուստի եւ «երկիր»,

⁴ Հմմտէ Գարսիի արգի բարբառոյն սուք-նիմ՝ շինմ, բառին հետ, հմմտէ եւս ասիակիրիս ևս «անուն» = ալն. կ'ընեմ:

⁵ Ուստիս տրական հօլով. ոչ թէ «ալ. Haldia ինչպէս Սէյս հրատարակած է:

⁶ Եւ քաղաքային մ'ալ, զոր մեր յիշեալ հաւաքա-
ծոյից հեղարանին մէջ պետք է զետեղել:

⁷ Եւ քառ մ'ուս. զոր պատշաճօրէն՝ Սէյս ա-
սորեաւ. և մահս «որմարդիք, որման, ցանկ, բառին հետ
կը համահասէ:

10. pi tu-li-e a-lu-s ip + hu-li-e¹ tu-
գիր-ի բառնայ, որ-դք քալաէ, քան-
ri-ni-ni
գալաց-պաշտպանք
11. (AN) Hal+di-s (AN) IM-s (AN)
(գիր) Բաղդիս, (գիր) Տէրպառ եւ (գիր)
UT-ni-s AN-MES-s
Արգինիս աստուածքն
12. me ku-u-i ti-ni ma-nu-ni AN
զեա կորուսցեն եւ զանուն Նորա՝
UT-ni-ka-i
առ-որին,
13. (DIS) Ru-ša-a-ni (DIS) Ar-gis-
(այր) աստուածքն-Ռուշասայ՝ (այր) Արգի-
te + hi
անայ-որդւոյ,
14. MAN DAN-NU MAN MÂT+MÂT-
արքայի հշտի, արքայի երկրաց,
MES-a-'u-e
15. MAN (MÂT) Bi-a-i+na-'u-e MAN
արքայի (երկր) Բիաինայ, արքայի
MAN-'u-e²
արքայից,
16. a-lu-si (ALU) Tu-us+pa-a-e ALU
բնակելոյ (քաղ) Ի Տուսպա-ա-ա
քաղաքի:

ՇԱՆՈՐՈՒԹԻՒՆԻՔ

Թիւ 68. ԱԱ. արձանագրութիւնս ՂԲ
թուով՝ իբր իւր հաւաքածոյից շարունակու-
թիւն՝ Սէյս Ուսուցչական հրատարակած է ի
JRAS, January 15, 1912:

Հախիջենանի արեւմտակողմը՝ Մաքու ա-
ւանէն դէպ ի հարաւ արեւմտից՝ տանն մղոն
հեռու գտնուող աւերակ տեղւոյ մը մէջ
գտնուած էր արձանագրութիւնս՝ որ քարի մը
վրայ փորագրուած է: 1910 տարւոյն Հոկտեմեմ-
բեր ամսոյն մեջ՝ ի Թեհեբան գերման դեսպա-
նատան մէկ բարձր պաշտօնեայն Kanitz կոմսն
նոյն քարը գտած է Մաքու աւանին մէջ: Կոմսն

¹ Բաղդադեալ բառ. ա) ip + . հմմտ յն. նթո նիգր.
ի ներքոյ, Թի ստորին. որ նախդէր բայի շարմամս գաղա-
փարով: — բ) ʾhulie, հմմտ յն. ʾhulie-ʾos = ʾhul-ʾos
իստեմալ, անհաստատ. հմմտ յն. նթո ʾhul-ʾos = ʾhul-ʾos
աւան. եւ Ես տկարացուցանել, յորմէ՝ քալանել:

² Այս վերջին երկու գաղափարագրաց հնչակներն են
erila erilaue արեւելի արեւմտաց, բուն նշանակութեամբ:

արձանագրութեան պատկերը A. Houtum-
schindler անուն զօրապետի մը տուած է, որ
նոյնին մէկ լուսանկար պատկերը վերջիշեալ
Ուսուցչական խաւրած է ի տառադարձու-
թիւն եւ ի հրատարակութիւն:

Պատշաճ է աստէն ըսել՝ թէ Ուսուցչա-
պետն Սէյս իւր թարգմանութիւնը կատարած է՝
մասամբ մեր զլիսայ որ հաւաքածոյից բառարա-
նէն օգտուելով, եւ մասամբ թարգմանած է ի
կարծ դատելով, առանց պարտուպատշաճ լե-
զուագիտական համեմատութեանց եւ գիտական
ձեւաւորութեանց՝ ըստ իւրոյ սովորութեան:

87. A.

ՏՊ Արձանագրութիւն Ուխտական

Միտուայ Ա. (Ք. ա. իբր 800-780):

1.
2. [(DIS) Mi-nu-'u-a-s (DIS) Is+pu-'u-i +
[(այր) Միսուա՝ (այր) Իսպու]ի նեայ-
hi-ni-[s a-da]
որդի, [ասէ.]
3. [(AN)] Hal+di-ni-e ba-du-ši-e DUP +
[(ածք)] Բաղդիսաց զվստեալ արձա-
[TE-ni]
նագրութեանց-[քար]
4. [te-ru-'u-bi ali ALU Ar-šu-ni-'u-i-ni
[քանդակ]եցի. թէ քաղաքին Արշինիսինայ
5. [DUP+TE te-ru-'u-bi
[արձանագրութեան]-քարն քանդակեցի, եւ
a-li i-na-a-[ni-i]
թէ քաղաք[աց]
6. [a-]lu-ši-i na-a DUP+TE
բնակեալ կողմանց արձանագրութեանց-
te-ru-'u-bi
քարն քանդակեցի:
7. [a-]lu-s i-ni tu-li-e a-lu-s pi tu-li-e
Որ-դք զայս՝ բառնայ, որ-դք գիր-ի բառնայ,
8. [a-]lu-s te-ir du+li-e² a-lu-s
որ-դք գիրեայն քանդէ, որ-դք

¹ Իսկա՝ «քարն արձանագրութեան»:

² Այս բառը նախքին թոյնն պէտք է բաժնել. եր-
կուրդս այս՝ յն. ʾil-a-ʾil-u-ʾa քանդել, Բիւլէ, բառն հեռ
նոյն է:

9. u-li-e¹ i-ni li du+li-e (AN) Hal+di-s
դուլլիյն զպս տեղէ՛ զանդէ, (դէք) հաղդիս,
10. [(AN) IM-]s (AN) UT-s qi-is-
[(դէք) Տէկիսա]s, (դէք) Արդիին տիեզերա-
mu+ši-a-s³ AN-MEŠ
դործ աստուածքն
11. [pa-]ru-[u-]ni-e-ni⁴ ma-a-ni e-ū⁵ [me-i]
զնուեղս նորս եւ [նորս]
12. [qi-]li-bi-[i⁶ qi-i-]u-ra-a-ni e-di-ni-[e]⁷
զկրակարանն՝ զտունն՝ կործանեցեն:

ԱՊՏՄԱԿԱՆ

Ս. ՅԱԿՈԲ

ԱՅԳԱՅԻՆ ՀԻՒՆԿԱՆՈՍ

— (Ըրոսն-Խոթի-ն-)

ՓԵ.

ՓԲ. ՀՈԳԻՍԵՐԶՈՒԹԻՆ

1896—1898

Քիւրէեան Դրիգոր Առննապետ եւ Դան-
ժապետ:

Քիւրէեան Հ. Նոնա Վ. Միքայէլ Անտոնեան
խորհրդական:

Փիլիպպոսեան Յոնան խորհրդական:

Թերզեան Թումաս Առննապետ:

Միհրան Դրիգոր:

Աստուծոյ Պաշտ խրանանու կառավարու-
թեան երրորդ տարին կը վախճանի ի Պէյրուսի,
Քիւրէեան Գրիգոր իր աները Կ. Պոլսոյ կը վե-
րագառնայ եւ վերադառնա Ս. Թադրայ խորհրդին
Առննապետ եւ կարգուի տարւոյս Ապրիլ 7ին:

Է Հմմտ յն. 'օւ-օս, օւլ-օս 'օղջոյ, ամբողջ, բո-
վանդակ:

Ս. Այսինքն՝ արձանագրութեան քարէ եւ անոր բո-
ւրբորքը գտնուած զարգարաբար:

Քաղաքագրեալ բառ. ա) qismu +, որոյ սուլ, qis-
mus. Հմմտ յն. κόσμος 'տիեզերք, աշխարհ, — բ) ἕως,
ընդունել, ներք. սուլ, որոյ արմատն է ἕξ ... Հմմտ Հս.
շի-ն-նի:

Ս. Արմատ parū ... — լատ. pario 'ծնանալ,՝

Ս. Ի կարգաբ. e-ha:

Ս. Հմմտ յն. χίλιαν-օս 'փութ. զաշտի, ուսով

'կրակարան, ուրբորտան լեզուի մէջ:

Ս. Հմմտ էd ... արմատը՝ յն. քծ-օ 'կործանել',
ծախիմ, սպառնալ, բառին հետ:

Հոգաբարձութեան առաջին գործը կ'ըլ-
լայ Դոկտ. Նուրիճանի հրաժարմամբ Դոկտ.
Դեորդ Զօհրապը Անկիւնոցիս բժշկապետու-
թեան կողմէ, Դոկտ. Lacombe ալ՝ վերաբու-
ժապետութեան, վասն զի այս պաշտօնէն կը
հրաժարէր այլ եւս ծերութեան պատճառա-
ւորէս. Նաֆիլեան Պաշան ալ, Նոր բժիշկ եւ
նոր վերաբուժով թոշակաւոր հիւանդաց ալ
նոր սակագրներ կը հաստատուն, ինչպէս վարը
կը տեսնուին:

Թայեալաւոր հիւանդաց բնիկաներութեան
պայմանացուցալ

Պարզ հիւանդ . . . Ի սրահ զօրակն 12 գհին
ի սենեկի " 16 "
Փոքր վերաբուժական գործողութեանց
ենթակայ հիւանդ ի սրահի. . . 15 "
Մեծ վերաբուժական գործողութեանց
ենթակայ հիւանդ ի սրահի. . . 18 "
Փոքր վերաբուժական գործողութեանց
ենթակայ հիւանդ ի սենեկի . . . 20 "
Մեծ վերաբուժական գործողութեանց
ենթակայ հիւանդ ի սենեկի . . . 25 "

Երանօթ. Վճարմունք 15 օրուան կանխիկ են:
Աւաջին 15 օրուան վճարմունքէն յետոյ բան
չտրուի:

Երկրորդ վճարմունքէ օրակն հաշուով վար
գրուելով՝ աւելորդը յետոյ կը դարձուի:

Հիւանդաց եւ յիմարաց պաշտպանք պար-
տէն դարձուր պարտականութիւն ստաննել թո-
շակաց նկատմամբ:

Տ. Կ. Բանկալթի, 15 Փետր. 1896:

Այս պայմանացուցակը Անկիւնոցիս գրա-
սենեակը շրջանակաւ կախուած է ի սեն ամե-
նեցուն եւ մինչեւ այսօր կը զօրէ:

Եւ որովհետեւ Ս. Թադրայ Անկիւնոցը
գլխաւորաբար Հայ Վաթիկիէ Հասարակու-
թեան աղքատ հիւանդաց համար է, ամեն պա-
տենհանութեանց հանդէպ պատրաստ գտնուե-
լու համար կ'որոշուի երբ պահանջի անկողին
ունենալ միշտ թէ՛ արանց եւ թէ՛ կանանց
հիւանդանոցներուն մէջ, եւ չտալ զանոց թո-
շակաւոր հիւանդաց:

Այս Հոգաբարձութիւնն ալ իր նախորդին
պէս երեք տուն կը շինէ իրեն եկամուտ Ան-
կիւնոցի ճարտարապետութեամբ Ալթունեան
Անտոնի, որ ըստ կարգի կարուածոց տետրակին
30, 31, 32 թիւերը կը կրեն: Այս առթիւ կը
նորոգեն նաեւ այն տունները որ Սայիսի վերեւը
լինաւայի փողոցին մէջ պատահած հրդեհէն
փնասուած էին, որոնց համար ըստ գնահատու-
թեան ճարտարապետաց 8000 դահեկան միայն